

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ (ΝΕΟ ΣΥΣΤΗΜΑ)

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ (ΠΑΛΑΙΟ ΣΥΣΤΗΜΑ)

18 ΜΑΪΟΥ 2016

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Οι απαντήσεις είναι ενδεικτικές

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A. Μετάφραση

Και με ανάλογο τρόπο και οι οικοδόμοι και όλοι οι άλλοι τεχνίτες. Δηλαδή χτίζοντας με καλό τρόπο σπίτια θα γίνουν καλοί οικοδόμοι, όμως χτίζοντας με κακό τρόπο, κακοί. Γιατί, αν δε συνέβαιναν έτσι τα πράγματα, καθόλου δε θα χρειαζόταν ο άνθρωπος που θα δίδασκε, αλλά όλοι οι τεχνίτες θα ήταν καλοί ή κακοί από τη γέννησή τους. Το ίδιο λοιπόν συμβαίνει και με τις αρετές: δηλαδή με το να κάνουμε όσα συμβαίνουν στη συναλλαγή μας με τους άλλους ανθρώπους γινόμαστε άλλοι δίκαιοι, άλλοι άδικοι, ενώ με το να κάνουμε επίσης όσα έχουν μέσα τους το στοιχείο του φόβου και με το να συνηθίζουμε να φοβόμαστε ή να έχουμε θάρρος, γινόμαστε άλλοι ανδρείοι άλλοι δειλοί. Όμοια συμβαίνει και με τις επιθυμίες και με τις εξαψεις της οργής μας: δηλαδή άλλοι γίνονται συνετοί και πρῶοι, άλλοι ασυγκράτητοι και οξύθυμοι, με το να συμπεριφέρονται σ' αυτές τις περιστάσεις οι πρώτοι μ' αυτόν τον συγκεκριμένο τρόπο, οι δεύτεροι με τον άλλον. Λοιπόν με ένα λόγο τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας διαμορφώνονται από τις αντίστοιχες ενέργειες. Γι' αυτό πρέπει να προσδίδουμε μια ορισμένη ποιότητα στις ενέργειές μας: διότι ανάλογα με τις διαφορές τους διαμορφώνονται τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας.

B.1

«και διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας ἀγαθῆ φαύλης».

Η φράση αυτή του κειμένου δημιουργεί προβληματισμό και πρέπει να γίνουν οι ακόλουθες παρατηρήσεις: Ο Αριστοτέλης συνήθως κάνει διάκριση ανάμεσα στα ορθά πολιτεύματα και τις παρεκβάσεις τους, δηλαδή τις εκτροπές από αυτά. Αυτή τη διάκριση τη συναντούμε στο έργο του «Πολιτικά». Εδώ όμως δεν αναφέρεται σ' αυτό, εδώ προϋποτίθεται ότι ο νομοθέτης επιδιώκει σε κάθε περίπτωση το καλό των πολιτών, απλώς μπορεί να μην έχει πάντοτε επιτυχία στον στόχο του αυτόν. Παρόμοια, σε

άλλο χωρίο των Ηθικών Νικομαχείων, ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για νόμο που είναι κείμενος ὀρθῶς και έχει επιτυχία, και για νόμο ἀπεσχεδιασμένον (δηλαδή προχειροφτιαγμένο), που δεν έχει επιτυχία. Είναι φανερό από τα συμφραζόμενα ότι ο Αριστοτέλης θέλει να πει: όταν μιλούμε για διαφορά πολιτεύματος από πολίτευμα, εννοούμε ότι με το ένα οι πολίτες ασκήθηκαν περισσότερο στην αρετή, με το άλλο λιγότερο. Είναι φανερό πως στο χωρίο που μας απασχολεί, ο Αριστοτέλης δε μιλά για καλά και κακά πολιτεύματα. Όσο εξαρτάται από τους νομοθέτες, όλα τα πολιτεύματα - έτσι πιστεύει εδώ ο Αριστοτέλης - είναι καλά, αφού όλων των νομοθετών η πρόθεση είναι να κάνουν τους πολίτες ενάρετους. Αν τελικά διαπιστώνουμε διαφορά πολιτεύματος από πολίτευμα, πρόκειται ουσιαστικά για διαφορά ως προς τον βαθμό τελειότητας. Η διάκριση δηλαδή των πολιτευμάτων σε ανώτερα (αγαθά) και σε κατώτερα (φαῦλα) γίνεται με κριτήριο τη μεγαλύτερη ή μικρότερη βοήθεια που προσφέρουν στον πολίτη οι νομοθέτες για να κατακτήσει, με τη δική τους καθοδήγηση, την αρετή.

«καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα αρετὴ καὶ φθίρεται»

Οι έννοιες γένεσις-φθορά αποτελούν θεμελιώδες αντιθετικό ζεύγος ήδη από τις απαρχές της φιλοσοφικής σκέψης (κι ένα έργο του Αριστοτέλη έχει τον τίτλο Περί γενέσεως καὶ φθορᾶς). Ο Αριστοτέλης συνεχίζει να αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο πραγματώνεται η ηθική αρετή, επιμένοντας ότι για την κατάκτησή της προηγείται η πράξη (η επανάληψη, η εξάσκηση, ο εθισμός). Στο πλαίσιο αυτής της θέσης προσθέτει ότι κάθε μορφή ηθικής αρετής, είτε αυτή γίνεται είτε φθίρεται, έχει ως αφετηρία της τις ίδιες αιτίες και τα ίδια μέσα. Και αναφέρει τα παραδείγματα με τους κιθαριστές και τους οικοδόμους, για να δείξει ότι με την καλή εξάσκηση (εὖ) πετυχαίνει κανείς το στόχο του, ενώ με την κακή (κακῶς) αποτυχαίνει (η καλή ή η κακή εξάσκηση είναι το κριτήριο για την κατάκτηση ή όχι του στόχου).

«ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται»

Η λέξη ἕξις παράγεται από το αρχικό θέμα του ρήματος ἔχω και την παραγωγική κατάληξη -σις, η οποία δηλώνει ενέργεια. Η αρχική σημασία στα αρχαία ελληνικά είναι το να έχει ή να κατέχει κανείς συνέχεια κάτι που το έχει αποκτήσει. Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τη λέξη ἕξις με τη σημασία της μόνιμης κατάστασης, της ιδιότητας που προκύπτει από τη συνήθεια ή από την άσκηση δίνοντάς της ηθικό περιεχόμενο: δηλαδή, ἕξεις είναι τα μόνιμα γνωρίσματα του χαρακτήρα μας, καλά ή κακά.

Ο βαθμιαίος τρόπος κατάκτησης της αρετής φαίνεται από τη λέξη ἔξις, που έχει ενεργητική και επαναληπτική σημασία, από το ρήμα γίνονται που δείχνουν ότι οι ἔξεις είναι αποτέλεσμα ὁμοίων/ενεργειών. Ὅπως διαβάζουμε αλλού στα Ηθικά Νικομάχεια, συμβαίνει και το αντίστροφο: οι ἔξεις γίνονται η πηγή των αντίστοιχων ενεργειών, και έτσι δημιουργείται ένας κύκλος. Ας πάρουμε ως παράδειγμα την ανδρεία: συνηθίζοντας να περιφρονούμε τους κινδύνους γινόμαστε ανδρείοι, και, αφού γίνουμε ανδρείοι, μπορούμε να αντιμετωπίσουμε ακόμη καλύτερα αυτά που προκαλούν φόβο.

B.2

α) Ο Αριστοτέλης στην προσπάθεια του να αποδείξει ότι οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν στον άνθρωπο εκ φύσεως αλλά είναι αποτέλεσμα εθισμού, τις συσχετίζει με τις πρακτικές τέχνες χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της αναλογίας («Ἐτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται, ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη», «οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει»). Υπάρχει δηλαδή ὁμοιότητα στον τρόπο ἀπόκτησης των πρακτικῶν τεχνῶν καὶ των ηθικῶν αρετῶν. Ἀλλῶστε, πρόκειται καὶ στις δύο περιπτώσεις για δυνάμεις ἐξ ἔθους.

Ο συλλογισμὸς που ἀφορᾶ τὴν ἐκμάθηση των τεχνῶν ολοκληρώνεται με το τροπικὸ ἐπίρρημα οὕτω, το οποίο συγχρόνως υποδηλώνει ἀναλογικὴ θεώρηση του θέματος. Ο συμπερασματικὸς σύνδεσμος δὴ ἀνακεφαλαιώνει καὶ συγχρόνως εἰσάγει νέο συλλογισμό ὡς συμπέρασμα του πρώτου. Τέλος, ο προσθετικὸς καὶ εἰσάγει τὴν προσθήκη νέου επιχειρήματος.

β) Ὅτι συμβαίνει λοιπὸν με τὶς τέχνες συμβαίνει καὶ με τὶς αρετές («οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει») : αποκτᾶ κανεὶς ἠθικὴ ἀρετὴ, ἀν πρώτα ἐθιστεῖ καλὰ με ἠθικὲς πράξεις, καὶ συνηθίσει σ' αὐτές. Οἱ καλοὶ ἢ οἱ κακοὶ τρόποι δράσης δημιουργοῦν καλὲς ἢ κακὲς συνήθειες που συντελοῦν ἀντίστοιχα σὴν ἀπόκτηση ἢ ὄχι των ηθικῶν αρετῶν. Ο Αριστοτέλης, ὡς ἐμπειρικός φιλόσοφος, χρησιμοποιεῖ παραδείγματα ἀπὸ διάφορες περιστάσεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Συγκεκριμένα :

- ἄλλοι γίνονται δίκαιοι καὶ ἄλλοι ἀδικοὶ ἀνάλογα με τὴν ποιότητα συμπεριφορᾶς τους στις συναλλαγές με τους ἄλλους ἀνθρώπους («πράττοντες γὰρ ...οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἀδικοὶ»)
- σε ὅσα προξενοῦν φόβο ἄλλοι συνηθίζουν νὰ φοβοῦνται καὶ γι'αὐτὸ γίνονται δειλοὶ ἐνῶ αὐτοὶ που δείχνουν θάρρος γίνονται γενναῖοι («πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς ... οἱ δὲ δειλοὶ»)
- κατὰ ἀντίστοιχο τρόπο καὶ με τὶς ἐπιθυμίες, δηλαδή ἄλλοι συνηθίζουν νὰ τὶς αντιμετωπίζουν συγκρατημένα καὶ γίνονται

εγκρατείς ενώ άλλοι που υποκύπτουν σ' αυτές γίνονται ακόλαστοι («περί τὰς ἐπιθυμίας: οἱ μὲν γὰρ σώφρονες - οἱ δ' ἀκόλαστοι»)

- τέλος, ως προς τα γεγονότα που προξενούν οργή, άλλοι τα αντιμετωπίζουν ήρεμα και γίνονται πράοι ενώ άλλοι με τρόπο βίαιο και γίνονται οξύθυμοι («περί τὰς ὀργῶν: πρᾶοι-ὀργίλοι»).

Δύο είναι οι τρόποι, λοιπόν, με τους οποίους συμπεριφερόμαστε στην καθημέρα από τις διάφορες περιπτώσεις της καθημερινής ζωής. Με τον ένα τρόπο αποκτούμε αρετές, με τον άλλο όμως όχι. Αυτή η διάκριση σε δύο τρόπους συμπεριφοράς εκφράζεται στο κείμενο χαρακτηριστικά με τα πολλά αντιθετικά ζεύγη (το ζεύγος των συνδέσμων μέν - δέ και με τα δύο σὺντασι).

Επιλογικά, ο Αριστοτέλης με τρόπο επαγωγικό καταλήγει στο συμπέρασμα ότι όχι μόνο οι αρετές αλλά γενικά όλα τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας διαμορφώνονται με όμοιους τρόπους συμπεριφοράς («Καὶ ἐνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται»).

B.3 Σχολικό βιβλίο σελ.128 «Ένας τέτοιος λόγος .... ψυχοσύνθεση του Πλάτωνα»

B.4 γηγενής: γινόμενον (και ὅλοι οἱ τύποι τοῦ γίγνομαι τοῦ κειμένου)
ἔσθλος: ἐστίν (και ὅλοι οἱ τύποι τοῦ εἶμι τοῦ κειμένου)
μισαλλοδοξία: συναλλαγῆσι
δέος: δεινοῖς, δειλοί
στρεβλός: ἀναστρέφεσθαι

Γ. Αδίδακτο κείμενο

Μετάφραση

Μου φαίνεται ότι αναφέρεις ικανοποιητική απόδειξη, είπα εγώ, ότι δηλαδή δεν είναι η τέχνη των ρητόρων αυτή, την οποία αν την αποκτήσει κανείς, θα μπορούσε να γίνει ευτυχισμένος. Κι όμως εγώ νόμιζα πως κάπου εδώ θα φανεί η επιστήμη την οποία βέβαια αναζητούμε τόση ώρα. Και μάλιστα οι ίδιοι οι άντρες, οι ρήτορες, κάθε φορά που τους συναναστρέφομαι, Κλεινία, μου φαίνονται ότι είναι πάνσοφοι και η ίδια η τέχνη τους σχεδόν θεϊκή και υψηλή. Και, αληθινά, δεν είναι καθόλου παράξενο. Γιατί αυτή αποτελεί μέρος της τέχνης των μάγων και είναι λίγο κατώτερη από εκείνη. Γιατί η τέχνη των μάγων αφενός γητεύει τις οχιές και τα σφαλάγκια και τους σκορπιούς και τα άλλα θηρία και τις ασθένειες, η τέχνη των ρητόρων αφετέρου τυχαίνει να γητεύει και να

καταπραΰνει τους δικαστές και όσους συμμετέχουν στις συνελεύσεις του δήμου και τα υπόλοιπα πλήθη.

Γ2. ἔφην: φάτε
κτησάμενος: ἐκτῶ
τις: τινῶν
εὐδαίμων: (ῶ) εὐδαιμον
ῶμην: ῶήθη
φανήσεσθαι: πεφάνθω
πάλαι: παλαιότερον
κλήσις: (ῶ) κήλησι
τυγχάνει: τύχοιεν
οὔσα: ἐσομέναις

Γ3α μοι: δοτική προσωπική του κρίνοντος προσώπου στο δοκεῖς
εὐδαίμων: κατηγορούμενο στο τις από το ἄν εἶη
ῆν: αντικείμενο στο ζητούμεν
ἐκείνης: γενική συγκριτική στο ὑποδεεστέρα
οὔσα: κατηγορηματική μετοχή από το τυγχάνει και αναφέρεται στο υποκείμενο ἡ τέχνη

Γ3β αναγνώριση: κτησάμενος: υποθετική μετοχή, συνημμένη στο υποκείμενο τις
ἀνάλυση: εἰ κτήσαιτο
αιτιολόγηση: σχηματίζεται δευτερεύουσα υποθετική πρόταση με εἰ + ευκτική και με ἀπόδοση δυνητική ευκτική (ἄν εἶη) δηλώνεται ἡ ἀπλή σκέψη του λέγοντος.